

Knihovnicko-informační zpravodaj U Nás

Vyšlo: 6.6.2012

Číslo: Ročník 22 (2012), Číslo 2

Sekce: Okénko do světa

Název článku: Povídání o žánru sci-fi

Autor: Zuzana Hloušková

Zdroj: <http://www.svkhk.cz/Pro-knihovny/Zpravodaj-U-nas/Clanek.aspx?id=20120219>

Povídání o žánru sci-fi

Zuzana Hloušková

Pojem science fiction stejně jako fantasy, který jsme si vysvětlili v minulém čísle, byl převzat z anglosaského literárního prostředí a lze ho přeložit jako „vědecká beletrie“. U nás je tento literární termín znám spíše pod zkratkou sci-fi. Protože zejména v zemi původu žánru vyvolává tato zkratka hanlivé konotace podřadné produkce, můžeme se zde setkat s alternativním pojmenováním speculative fiction, skrytým za zkratkou SF. V českém kontextu (zejm. v období socialismu) bylo prosazováno spíše označení vědecko-fantastická literatura. Literaturu lze obecně rozdělit na realistickou (tzv. mainstream) a na fantastickou v širokém slova smyslu, kde je oproti naší realitě „něco jinak“. A i když je tím pádem fantastická literatura dichotomickým protikladem literatury realistické, science fiction je v podstatě uskutečnitelná, protože popisuje možnou budoucí či alternativní variantu naší reality. Sci-fi je tedy takovým dílem, v němž autor zachycuje určitý fakt, jev, událost, děj, situaci, předmět apod., jehož existence je ireálná v okamžiku vzniku díla a podle autorova vědomí neexistuje. V díle je ovšem prezentován jako existující, jako součást umělecké reality, čtenář je různými prostředky přesvědčován, aby jeho existenci v kontextu díla přijal jako nespornou. Tento jev bývá v jistém vztahu ke skutečným i potenciálním tendencím ve vývoji vědy, společnosti, přírody, světa, i když tento vztah může být mnohdy i velice volný. Jinými slovy lze označit tento žánr jako fantastiku „vědeckou“, rozvíjenou na vědeckých či pseudovědeckých základech s alespoň minimálním množstvím racionality. Pokud se ve science fiction vyskytují „magické“ síly, jsou vysvětlovány telepatíí, psychokinezí a jinými paranormálními fenomény. Typickými motivy žánru sci-fi jsou: cestování v čase, kolonizace vesmíru, setkání s mimozemskou civilizací, vynálezy ohrožující lidstvo, paralelní světy, utopické vize budoucnosti (vč. dystopických, způsobených válkou, ekologickou či jinou globální katastrofou), výdobytky bioinženýrství a otázky evoluce či genetiky.

Za zakladatele žánru jsou považováni E. A. Poe a M. Shelleyová, tvůrkyně slavného Frankenstein, navazující na tradici tzv. gotických románů. Někteří autoři však vidí kořeny mnohem hlouběji v minulosti, už ve starověku (např. Platónova Politeia) či v dobách středověku či baroka (Campanellův Sluneční stát, Swiftovy Gulliverovy cesty). Opravdovým klasikem sci-fi se však stal až J. Verne, který v éře rozmachu přírodních věd a technického pokroku napsal celou sérii románů líčících cesty tehdy neznámými dopravními prostředky do zatím neprobádaných území (Pět neděl v balóně, Dvacet tisíc mil pod mořem, Ze Země na Měsíc aj.). Následovali další klasici, jako G. G. Wells, G. Orwell a A. Huxley, přinášející do žánru filozoficko-sociologický rozměr. Zlatý věk sci-fi přichází po 2. světové válce, kdy autoři, ovlivnění prožitým civilizačním traumatem, vykreslují nejrůznější dystopické vize (např. R. Bradbury v Martěanské kronice, R. Merle a jeho Malevil, P. Bouille v Planetě opic). Na silnou americkou produkci reagovali především autoři z rusko-polského regionu; jmenujme třeba M. Bulgakova, S. Lema, bratry A. a B. Strugacké či K. Bulyčova. K nejvýznamnějším moderním autorům žánru patří např. Isaac Asimov se sérií Nadace a autor 3 zákonů robotiky A. C. Clark, který se proslavil především důrazem na technickou věrohodnost, a Robert A. Heinlein, akcentující sociální témata, jako radikální individualismus, svobodná vůle, náboženství, a tvořící s předchozími dvěma autory tzv. „velkou trojici science fiction“ (Big Three). V současnosti patří k uznávaným tvůrcům sci-fi literatury F. Herbert s kultovním románem Duna, humorista D. Adams (Stopařův průvodce po galaxii, J. Wyndham (Den trifidů), jejichž díla byla nedávno převedena i na filmová plátna.

Nepočítáme-li rané vlaštovky, jakými jsou třeba Komenského Labyrint světa a ráj srdce, broučkády Sv. Čecha či slavná romaneta J. Arbesa, nemá žánr u nás tak dlouhou tradici. Za úhelný kámen české sci-fi je považován Karel Čapek (a podle něj se i jmenuje jedna z nejvýznamnějších literárních soutěží pro autory fantastiky), který však představuje výrazný mezník pro světovou tvorbu. Nejenže uvedl v život slovo „robot“,

ale dokázal ve svých dílech spojit postupy typické pro literaturu populární i uměleckou (tzv. vysokou). Výrazné dílo představuje také Dům o tisíci patrech J. Weisse, řazené někdy kvůli expresivnímu stylu k surrealismu. Na Verna u nás navázal třeba F. V. Pavlovský románem Zemí a také J. M. Troska dobrodružnými adaptacemi pro mládež. Opravdovými velikány žánru se v druhé polovině minulého století stali především J. Nesvadba, díky kterému se sci-fi vymanila z pout dětské literatury a vrátila se zpět dospělému čtenáři, a L. Souček s trilogií Cesta slepých ptáků, založenou na dokumentárním stylu fiktivních deníkových zápisků cestovatelů na Mars. Éra normalizace však měla na vývoj žánru neblahý vliv a produkce byla velmi nízká. Přesto se podařilo prosadit první autorce, kterou se stala L. Vaňková s románem Mosty přes propast času, současně debutoval J. Veis a Z. Volný. Svět science fiction také představoval dobrou možnost, jak oklikou kriticky reflektovat určité společenské jevy, a stal se tak útočištěm některých disidentů (např. E. Bondy). V této době se konstitovalo sci-fistické hnutí podle amerického vzoru, tzv. fandom, který sdružoval příznivce žánru prostřednictvím klubů, organizoval setkání (cony) a vydával pololegální fanouškovské časopisy (fanziny). Obrat v přijímání žánru způsobila především série antologií českých autorů, vydaná I. Železným, z nichž nejvýznamnější představuje Stvořitelé nových světů. Na literární scénu tak vstoupili kvalitní autoři, např. J. Jiran, I. Kmínek, P. Kosatík, J. Pecinovský, E. Martin a O. Neff, kteří na ní působí dodnes. Zejména posledně jmenovaný vynikl trilogií Milénium, za kterou následovala další díla (román Tma, cyklus Arkádie aj.), považovaná dodnes za nejlepší díla české sci-fi. Po sametové revoluci se k němu připojili další talentovaní autoři, jako F. Novotný nebo Jiří Kulhánek. Realitu nově utvářené informační společnosti zrcadlí jeden z nejmladších subžánrů, nazývaný kyberpunk (zakladatel W. Gibson, u nás např. J. W. Procházka), na hranici s hororem stojí wurd fiction (Ch. Miéville, u nás A. Kudělka), překryv s fantasy zase spadá do tzv. science fantasy (O. S. Card, u nás např. Vilma Kadlečková), k alternativní minulosti 19. století s posunem v technickém vývoji se obrací steampunk (S. Westerfeld, u nás P. Schink), pokroky v otázce genderu využívá feministická sci-fi (J. Russová, D. Lessingová, u nás E. Hauserová), ústřednímu tématu války se věnuje military sci-fi (D. Weber, J. Pournelle, u nás J. Kotouč), japonskými komiksy manga je ovlivněn sci-fi anime (Jošiki Tanaka, Gundam seriály). Velkou oblibu si vydobily tzv. space opery, které mají své kořeny v tradiční americké hardcore science fiction, jsou však známější spíše ve své filmové adaptaci (Star Trek, Červený trpaslík, Babylon 5, Battlestar Galactica). Jak tvrdí M. Šust, dnešní autoři se vždy musí snažit zachovat klady předchozích prací, přepracovat je v moderním pojetí, prohloubit a rozšířit jejich účinek na čtenáře a hlavně nepřestat ho ani na okamžik bavit. Jedním z posledních významnějších počinů u nás je sborník povídek českých autorů s názvem Hvězdy české sci-fi, který může neznalého čtenáře uvést velice dobře do obrazu současné domácí tvorby.